

Edebiyat Tarihimize Işık Tutan Bir Eser: *Atâ Tarihinin 4-5. Ciltleri*

Muhittin Eliaçık*

Edebiyat Tarihimize Işık Tutan Bir Eser: *Atâ Tarihinin 4-5. Ciltleri*

19 yüzyıl dıvan şairlerinden olan Tayyazade Atâ Bey Enderun tarihi niteliğindeki tarih kitabıyla bilinir. Bu eserinin Enderun şairlerini anlatıp şiirlerinden örnekler verdiği 4. ve 5. ciltleri edebiyat tarihimiz için çok önemlidir. Bu makalede Atâ Tarihinin 4-5.ciltlerinde gösterilmiş olan Enderunlu şairler incelenip araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler Atâ Tarihi, Enderun Şairleri, Eski Türk Edebiyatı

A Work that Sheds Light on Our Literary History: Fourth and Fifth Volumes of *Ata History*

The 19th century Ottoman poet Tayyazade Ata Bey is known with his history of the poets serving as servant in the Ottoman Palace. The fourth and fifth volumes of Ata's history are on servant poets of the Palace. Therefore these volumes are very important for Turkish literary history. In this article, the poets included in the fourth and fifth volumes of Ata's history is examined and discussed.

Key Words: Ata's history, Old Turkish literature, Enderun poets, private court

* Yard. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
meliacik63@yahoo.com

Giriş

Tayyarzâde Ahmed Atâ, Enderûn'un tarihi niteliğindeki beş ciltlik tarih kitabıyla tanınır. Bu eserinin 4. ve 5. ciltleri edebiyat tarihimiz açısından önemli bilgileri ihtiva eder. Genel olarak edebiyat tarihimizin kaynakları şuarâ tezkireleri ve çeşitli tarih, biyografya ve bibliyografya kitaplarıdır. Bu kaynaklar arasında Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumu olan Enderun'u ve orada yetişen ilim ve sanat adamlarıyla şiirlerini ele alan eserler de bulunur. İşte, bu eserlerin en önemlisi *Atâ Tarih*'idir. Beş cilt olan bu eserin 4-5.ciltleri antolojik bir şuarâ tezkiresi görünümünde olup müstakil olarak Enderunlu şairlerle şiirlerini ele alır. Har ne kadar bu eserden başka Enderunlu şair ve sanatkarlara dair Hoca Neş'et'in babası Kilârî Ahmed Refî'in *Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi* (18 arkadaşını 4-9 beyitle tasvir eder.), Akif Mehmed'in *Mir'ât-ı Şi'r* (Enderunlu 23 şair hakkında kısa bilgi ve şiirlerinden örnekler verilir.), Hafız Hızır İlyas'ın *Vakâyi-i Enderun*(Enderun tarihi niteliğindeki eserde genellikle biyografik bilgi verilir.) ve İsmail Baykal'ın *Enderunlu Sanatkârlar ve Hocaları* gibi eserler bulunmaktaysa c.a bunlarda az sayıda Enderunlu şair ele alınmıştır.

Önce, 9 yıl Enderun'da kalan ve babası Enderûn-ı Hümâyûn başlalası olan eserin yazarı Atâ Bey hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Atâullah Ahmet adıyla da anılan Ata Bey 1810'da İstanbul'da doğmuştur. Babası Enderûn-ı Hümâyûn başlalalarından Tayyar Efendi'dir. Enderun'da yetişmiş, II.Mahmud'un iradesiyle aynı yerde göreve başlamış ve 9 yıl Enderunda *kilar-ı hassada* hizmet etmiştir. Babasının ölümünden sonra Enderun'dan ayrılmış ve sırasıyla Dâr-ı Şûrâ katipliği, Giritli Mustafa Nâilî Paşa'nın divan katipliği, serasker mektupçuluğu, Dâr-ı Şûrâ âzalığı, Adana ve Halep mal müdürlükleri, İstanbul muhasebeciliği, Ordu müsteşarlığı, Cezâyir-i Bahr-ı Sefid müsteşarlığı gibi görevlerde bulunmuştur. Bir süre memuriyetten ayrılmışsa da daha sonra Karahisar ve Karesi mutasarrıflıkları görevlerinde bulunmuştur. Son olarak, 1876'da bâlâ rütbesiyle Harem-i Şerif müdürü olmuş ve ölümüne kadar Medine'de kalarak yaklaşık 1883 civarında Medine'de vefat etmiştir. Ayrıca, bazı siyasi meseleleri halletmek üzere Trablus, Girit, Lübnan gibi yerlerde geçici görevler yapmıştır (Tarih-i Atâ, 1293:C. III; M.Süreyya SO, 1308-15:481-82; M. Tahir OM, 1333-42:III-108; Fatin *Hâtimetü'l-eş'âr*, 1271:304; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1969: I-117-120; S. Nüzhet *Türk Şairleri*, 1935; N. Tuman *Tuhfe-i Nâilî* 2001:683). Vezir Mehmed Ali Paşa'nın kendisine ve soyuna büyük ihsanlar yaptığı, 1850'de memuren Amasya'da bulunduğu, Rumeli ordu müsteşarlığından ayrıldıktan sonra tekrar Şumnu'ya gönderildiği ve bir çok yerde memuriyetlerde bulunduğu gibi bilgileri de şiirlerinde bizzat kendisi vermektedir.

Atâ Bey, şairliği ya da yaptığı devlet hizmetlerinden ziyade *Tarih-i Atâ* veya *Enderûn Tarihi* adıyla bilinen beş ciltlik tarih kitabı ile tanınmıştır. Ata Bey bu eserini o zamana kadar kullanılmamış bazı kaynaklardan da istifade ederek yazmış ve saray ve bilhassa Enderun teşkilâtı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Eserin, özellikle Enderun ve saray teşkilatıyla II.Mahmud ve Abdülmecid devirlerinden bahseden kısımları önemlidir. Üçüncü ciltte Ata Bey babası ve kendisi hakkında bilgiler verir. Bu eserden başka kendi hattıyla yazdığı bir *Divan*'ı (Eliaçık, 2005); arapçadan at ve atçılık sanatıyla ilgili tercüme ettiği *Tuhfetü'l-fârisin fi ahvâli huyûli'l-mücâhidin* adlı eseri ve *Tayyazâde Mecmuası*(bu eser *Ragıp Paşa Mecmuası*'na zeyl sayılır. Eserde birçok biyografi, bazı tarihi olaylara ait notlar ve bazı manzum parçalar bulunmaktadır) adlı eseri bulunmaktadır.

Şuara tezkirelerinde yer alan 3182 şairin 108 çeşit mesleğe mensup olduğu tesbit edilmiş ve bunlar kendi içinde grublandırıldığında ilmiye sınıfının 1147 (% 36), bürokratların 892 (% 28), askerlerin 117 (% 3.7), esnaf ve serbest meslek sahiplerinin 117 (% 3.7), şeyh ve dervişlerin 182 (% 5.7), saray mensuplarının 60 (% 1.8), din adamlarının 26 (% 0.8) oranlarında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (İsen, 1989: 35-41). Şuara tezkirelerine dayanılarak hazırlanan bu istatistik tabii ki kesin sayıyı veremez. Bu istatistiğe göre saray mensuplarının oranı 60 (%1.8)'dir, Oysa Atâ Tarihi'nin Enderunlu şairleri topluca veren 4-5.ciltlerinde bu sayı 250 civarındadır. Ayrıca bu eserde bazı meşhur divan şairleri için verilen bilgiler, bu şairleri en ayrıntılı şekilde tanıtan günümüz kaynaklarında geçmemektedir. Mesela Vardar Yeniceli Hayalî'nin hem *hazinelî* hem de *kilârî* diye ayrı ayrı zikredilmesi, Kara Fazlî'nin *hazinelî* olduğu Atâ Tarihinde geçerken tezkirelerde ve günümüz kaynaklarında geçmez.(Aşık Çelebi ve Kınalızâde Tezkireleri; TDV İA C.17 s.5, C.24 s. 360). Ata Tarihi'nin saray ve Enderun üzerine yapılan çalışmalarda halen başvurulmuş en önemli kaynak olduğunu belirtmeliyiz. Her eserde olduğu gibi Atâ Tarihinde de eksikler olabilir; ancak Atâ, 9 yıl kaldığı Enderun ile ora halkını çok iyi tanıyan birisi olarak bu bilgileri ilk elden sağlam kaynaklardan aldığını özellikle belirtir. Eserinde yer alan şairlerden bazılarının tezkirelerde yer almaması o şairlerin sadece Enderunda tanındığına işaret sayılabilir. Atâ Bey de eserinde şairlerden bazısı için: “*şîir sanatlarından yoksun ise de sırf yâd maksadıyla buraya derc ettim*” şeklinde açıklama yapmıştır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda bu eserin önemi daha da artmaktadır. Tezkirelerde ya da bir başka kaynaktan yer almayan bir çok şairi bu eserde bulmamız mümkündür. İşte, böylesine önemli olan bu eserin 4-5. ciltlerinin ele alındığı bu makalede önce Enderun hakkında bilgiler verilecek, daha sonra 4-5.ciltlerin muhtevası, dönemlere göre sıralanan şairler ve bunların istatistikî olarak sınıf ve odaları gösterilecektir.

Önce, çalışmamızda önemli bir yer tutan Enderun mektebi hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun görüyoruz. 79 sadrâzam, 3 şeyhülislâm ve 36 kaptan paşanın yetiştiği Enderun hakkında 20. asrın tanınmış psikologlarından Amerikalı Terman “Zekâ ölçmek, test usûlünü kullanmak ilk olarak Osmanlılarda Enderun’a seçilen talebelerde başladı.” demiştir.

Enderun, Osmanlı sarayında, devlet işlerini yürütecek olanların sistemli bir şekilde mükemmel bir tahsile tâbi tutularak eğitildikleri müessesedir. Sarayın iç kısmı mânâsına gelen ve *Enderûn-ı Hümayûn* da denilen bu mektep, II. Murâd tarafından Edirne’de Eski Saray’da kurulmuş, ama asıl kimliğine Fatih’in İstanbul’u fethini müteakip Topkapı Sarayı’nı yaptırmalarıyla kavuşmuştur. Dört yanı surlarla çevrili bu saray değirmenler, fırınlar, bostanlar, silah depoları, koğuşlar ve mescitlerle dolu bir kasaba gibiydi. Osmanlı hudutları büyüdükçe saray teşkilâtı da genişlemiş, Enderun mektebi hizmetlilerinin görevleri belli bir talimat-nâmeyle bağlanmış ve mektebe yeni binalar eklenmiştir.

Sarayın enderun halkı, devşirme denilen bâzı hıristiyan tebaa çocuklarıyla harplerde esir alınıp yetiştirilen gençlerden meydana geliyordu. Bunlar devşirme kanununa göre 8-18 yaşları arasında toplanıp önce Edirne, Galata ve İbrâhim Paşa saraylarında eğitilip Türk-İslâm adet ve geleneklerine göre yetiştirilirdi. Bu saraylarda eğitim görüp başarılı olanlar belli aralıklarla çıkma denilen usûl ile ihtiyaca göre Enderun mektebine alınır, diğerleri ise kapıkulu süvârî bölüklerine gönderilirdi. Topkapı sarayı Enderun mektebinde hem devlet adamı veya sanatkâr olmak üzere eğitilen, hem de çeşitli hizmetler yapan içoğlanları altı odaya ayrılmışlardı. Aşağıdan yukarıya bu altı oda şunlardı: büyük ve küçük odalar, doğancı koğuşu, seferli odası, kiler, hazîne odası, has oda. Topkapı sarayı içoğlanları dolamalı ve kaftanlı diye iki sınıftılar. Büyük ve küçük oda gılmanlarına dolama giydiklerinden *dolamalı*, seferli, kiler, hazine ve has oda gılmanlarına da kaftan giydikleri için *kaftanlı* denilirdi.

Enderun mekteplerine alınan içoğlanları öncelikle hazırlık sınıfları olan küçük ve büyük oda gılmanları arasına katılırlar; buradan doğancı koğuşuna geçerek eğitim-öğretime devâm ederlerdi, Doğancı koğuşu 1675’te kaldırılınca yüksek tahsilin ilk basamağı seferli odası olmuştur. Enderun Mektebinde asıl eğitimin başladığı seferli odasında tetimme medreselerine denk bir eğitim gören içoğlanları, dersleri dışında Farsça okumak ve zekâ tesbiti sonunda belirlenen kabiliyetlerine göre en az bir zanâat, sanat veya fenle ilgilenmek zorundaydı. Bunlar için hükümetçe görevlendirilen *saray-ı hümayûn hocaları* ünvânlı zamanın en büyük sanatkâr ve bilim adamları haftada bir defa Enderun mektebine gelirler ve o günkü konuyu işlerlerdi. İçoğlanları aldıkları bu dersle yetinmeyip kendilerinden eski olan oda kıdemlilerinin çevrelerinde dört-altı kişilik gruplar meydana getirerek küme çalışmaları yaparlardı. Böylece yedi-sekiz yıllık bir

eğitim-öğretimi bitiren delikanlılar ya bir üst sınıfa geçer, ya bir saray görevine tayin edilir veya uygun bir subaylıkla saray dışına verilirlerdi. Daha sonra sırasıyla kiler ve hazîne odasında eğitim görüp en son has oda bölümüne gelirdi. Enderun mektebinin elit kısmı olan has odadakiler genç olmalarına rağmen büyük bir yere sahiptiler ve bunlara devrin en yüksek eğitim-öğretimi verildi. Buradaki eğitimin ana hedefi elemanları idârecilik yönünden yetiştirmektir. Enderun ağalarının en büyüğü önceleri kapağası, sonraları bâbüssaâde ağası ünvanını alan memur idi. İkinci ağa hasodabaşı (has oda ağaları sırasıyla silahdâr ağa, çukadar ağa, rikâbdâr ağa ve tülbind gulâmıydı), üçüncü ağa hazinedarbaşı, dördüncü kilercibaşı ve beşinci bütün odaların muhafazasına nezâret eden saray ağası idi.

Devşirme usûlünün kaldırılmasıyla Enderuna köleler alınmaya başlanınca birçok vezir, asilzâde ve tüccar şeref bulmak düşüncesiyle çocuklarını Enderunda okutabilmek için köle diye saraya satmaya başlamışlar, bu durum anlaşılınca da zâdegân takımından gençlerin Enderuna kaydedilmesi emredilmiştir. II.Mahmud, yeniçerilerin kaldırılmasıyla başlanan ıslahat sırasında, Enderun'da da hayli değişiklik yapmıştır (Uzunçarşılı, 1984: 296; Baykal, 1953; Baltacı,1975:17; Akkutay, 1984; Tarih-i Atâ, 1293; Kitab-ı Müstetâb (haz.Yücel),1983; TDV İA, 1995:185-187).

Atâ Tarihi

Enderunda yetişen Atâ Bey'in babası bu kurumda en üst görevlerden olan başlalalık görevinde bulunmuştur. Atâ Bey 9 yıl bulunduğu bu kurumu beş ciltlik tarih kitabında bütün detaylarıyla anlatmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Ata Tarihi saray ve Enderun üzerine yapılan çalışmalarda başvurulan en önemli kaynaktır. Şairliğinden ziyade *Tarih*'i ve tarihçiliği ile tanınmış olan Tayyazâde Atâ, *Tarih*'ini o zamana kadar kullanılmamış bazı kaynaklardan da istifade ederek yazmış ve saray ve bilhassa Enderun teşkilâtı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Beş ciltten oluşan bu tarih kitabının 4. ve 5. ciltlerinde Enderun'da yetişen şairlerle şiirleri bulunup edebiyat tarihimiz açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin ciltleri ve konuları şunlardır:

Birinci ciltte, eserin yazılış sebebi, Osman Gazi'den Kanuni'ye kadar saray ve Enderun teşkilâtı, kanunları, âdâbı, saray mensuplarının görevleri ve teşkilâtla ilgili terimler üzerinde durulur.

İkinci ciltte, Enderun ve saraydan yetişen 79 sadrazam, 3 şeyhülislam, 36 kaptan paşa ve diğer bazı rütbe ve makam sahiplerinin biyografileri verilir.

Üçüncü ciltte, 19.yüzyılın bazı devlet adamları, kendisinin bulunduğu memuriyetler, eserin hazırlanışı sırasında faydalandığı kaynaklar ve bu kaynakların müellifleri belirtilir.

Dördüncü ciltte, Osmanlı padişah ve şehzadeleriyle Enderun'dan yetişen şairlerin hayatlarına dair bilgiler ve şiirlerinden örnekler verilir.

Beşinci ciltte, padişahlara göre kronolojik kısa bir Osmanlı tarihi ile dördüncü cilt basıldıktan sonra ele geçen manzum ve mensur parçalar bulunur.

Dördüncü cildin önsözünde sarayda ilim ve irfan merkezi olarak kurulmak istenen Enderun mektebinin Fatih zamanına kadar geciktiği belirtilerek Fatih'in tahta geçtiğinde bu mektebi gecikmeden hemen kurduğu ifade edilir. II. Bayezid'in de bu kuruma önem verip Galata sarayını kurduğu ve her koğuşa ayrı ayrı hocalar tayin ederek gerekli kitapları temin ettiği bildirilir. Enderun için *mekteb-i maârif-mekseb*, *mekteb-i feyz-mekseb*, *mekteb-i edeb-mekseb* (sanat ve hünerlerin kazanıldığı okul) gibi ifadeler kullanılmış ve bu kurumda 1300 tarihinden itibaren yetişen alim ve şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Bu şiirlerin toplanmasında bazı tarih kitaplarıyla birlikte aşağıdaki bilgi ehli kimselerin tezkire ve mecmualarından da yararlandığı belirtilmiştir:

Aşık Paşazâde, Lutfi Efendi, Ahdi Çelebi, Habeşîzâde Rahimî Bey, Tunusluzâde Kaşif Ali Beyzâde Enderunî Ali Cevad Bey, Arpaemini Osman Efendizâde Vak'anüvis Sami Bey, Osmanzâde Müderris Tâib Efendi, Ferid İbrahim Bey, Sırkâtibî Sehi Bey, Hasan Çelebi, Riyazi Dede, Naim Efendi, Naimâzâde Ramiz Efendi, Sırkâtibî Arif Fennî Bey, Sultanzâde Kaymakam İzzet Ali Paşa, Salim Efendi, Fatin Efendi, Muntehabât-ı Ricalîzâde Cevdet Efendi, Muntehabât-ı Miralay Mir Nazif-i Mısrî.

Atâ Tarihi'nin en önemli yönü şüphesiz Enderun'u ve teşkilâtını en ayrıntılı olarak anlatmış olmasıdır. Yukarıda belirttiğimiz üzere bu kurumda yetişen ve babası Enderun-ı Humâyûn baş lalalarından Tayyar Efendi'ye nispetle Tayyarzâde Atâ diye tanınan Atâ, bu kurumun içinden gelen birisi olarak bu kurumu en iyi tanıyan ve anlattıkları birinci elden kaynak olan birisidir. İşte Enderun Tarihi diye de bilinen tarihinin bir başka önemli yanı da bu kurumda yetişmiş olan hüner ve sanat ehli kimselerin şiirlerine yer vermiş olmasıdır. Bu şiirlerin bazıları, başka hiçbir kaynaktan bulunmayıp sadece Atâ tarihinde yer alan şiirlerdir.

Atâ, 4. ve 5. ciltlerin çeşitli yerlerinde Enderun'u manzum veya mensur olarak övüp vafeder. Beşinci cildin önsözünde 52 beyitlik mesneviyle Enderun'u överek anlatır. Ama Enderun'u ve oluşumunu, özelliklerini, orada yetişenleri, babasının ve kendisinin bu kurumda yerini, eseri nasıl yazdığını 5.cildin hatimesinde anlatır. Buna göre: *Osmanlı Devleti'nin birinci edep kazanılan okulu olan Enderun, Osman Gazi'nin Devletini ilan tarihinden başlayıp asırdan asıra gitgide düzenlenerek gelişmiştir. 877(1473)'de Fatih Yeni Saray'ı kurup hazine, kilâr ve küçük odaya kabul ettiği iç oğlanları, ak ağalar, haseki ve harem hatabkeşlik hizmetinde zülüflü baltacılar, dâire-i dâhiliye hizmetlerinde Eski Saray teberdârları*

denilen ve harem ağalarının yanında görevlendirilen baltacılar ve çeşitli ad ve hizmetlerle bostancı, kozbekçi, peyk, solak, has ahurlı kapucu, aşçı ve sandalçı gibi ocakları kurup bunların hepsine hocalar tayin e lerek tümünün vakitli ve düzenli hizmetlerini yaptıktan sonra okuyup yazmaları için reislerine emir verip ilimler ve sanatlar öğrenilmesine çaba sarfetmiştir; özellikle de hazine, kilâr ve küçük odaya toplattığı iç ağaları nâmına olan has kulların her türlü ilim ve sanatla uğraşmalarına büyük önem vererek saray halkının böylece ilim süsü kazanarak değerlerini yükseltmelerini sağlamıştır. İşte bütün bunlar eserin 1-5.ciltlerinde anlatılmış, mensuplarının başarı, doğruluk ve bağlılık eserleriyle birlikte şiir ve inşâlarından örnekler 4. ve 5. ciltlerde verilmiştir. Saray 5,5 asırdır büyük bir medeniyet okulu olmuştur. II.Mahmud döneminde babasının eseri olarak Atâ da Kilâr-ı Hâssa odasında dokuz yıla yakın hizmet etmiş; ancak babasının ölümü üzerine kader gereği nân pâresiz olarak Enderun'dan ayrılmışsa da babası bu ilim ve irfan yuvasından doğup ömrünün sonuna kadar refah ve rahat üzere yaşamıştır. Bundan dolayı Atâ aidiyet duyduğu bu büyük okulun ahvalini anlatıp açıklamaya mecbur olmuştur. 600 yıldan beri Enderun'dan gelip geçen erdemlilerin ve ediplerin eserlerini bir çok mecmua, belge ve dergiden toplayarak dördüncü ve beşinci cilde koymuştur. Atâ Medine-i Münevvere Harem-i Şerif Müdürlüğü görevine getirilmesi üzerine 23 sene önce ehliyetsizlik sebebiyle kesilen rütbesini dile getirerek şimdi rütbe-i balâya terfîni yazdığı bu beş ciltlik eserine bağlar.

Atâ Tarihi'nin 4.-5. Ciltlerinin Muhtevası

4. Cilt:

1. Padişahlar ve şiirleri¹

Osman Gazi'nin oğlu Orhan'a nasihatnâmesi (5 beyit)

Orhan Gazi'nin vefatı esnasında halefi Murad'a nasihati (12 beyit)

I. Murad'ın Kosova savaşı öncesinde söylediği münâcât (14 beyit)

Yıldırım Bayezid'in Emir Buharî'nin işaretleriyle halini düzelmesinde söylediği Farsça bir beyit ve ayrıca beş beyitlik başka bir gazeli

Çelebi Mehmet (5 beyit)

II. Murad (5 beyitlik 1 gazel, 1 kıt'a, 1 müfred)

¹ Osmanlı sultanlarının şiirleri için başka kaynaklar: Ali Emirî *Cevâhıru'l-mulûk*, İstanbul 1319; Ali Nureddin *Kelâmu'l-mulûk Mulûku'l-keâm* İstanbul 1311; Enver Behnan Şapolyo *Osmanlı Sultanları Tarihi* İstanbul 1961; Ahmet Kırkkılıç *Sultan III Murad* (yayınlanmamış doktora tezi) AU Erzurum 1985.

Fatih (5 beyitli 1 gazel, 3 beyitli 1 nakıs gazel, 1 kıt'a, 3 müfred, 1 İstanbul'un fethine tarih:

Feth-i İstanbula fırsat bulmadılar evvelûn-Feth idüp Sultân Mehmed didi târîh (âhirûn)

II. Bayezid (1 kıt'a, 12'si Farsça 14 müfred bulunup Farsça müfredlerden 'her dîud ki peydâ şevved ez-sîne-i çâkem-ebri şevved girye küned ber-ser-i hâkem' şeklinde olanına Necâtî, Tacizâde Cafer Çelebi, İbni Kemal, Müeyyedzâde, Ruhâlî Vasfî ve Hacı Hüseyinzâde'nin nazire müfredleri yer almaktadır)

Yavuz Sultan Selim (Mısır fethinde tebriğe gelen gelenlere Arapça söylediği kıt'a, 9 beyitlik Farsça münâcât, Mustafâst redifli 5 bendli Farsça terki-i bend, canan vafında 62 beyitlik Farsça kaside, dilber vafında 56 beyitlik Farsça kaside, Câmî'nin gazeline tahmis, 100 civarında gazel, 1 tevhid, muhtelif sayıda kıt'a, müfred, mısra)

Muhibbî (muhtelif sayıda gazel, kıt'a ve müfredler)

II. Selim (5 gazel, 5 müfred, gazel şeklinde) 1 na't

III. Murad (muhtelif sayıda gazel, münâcât, kıt'a, müfred, mısra, tarih beyti, manzum hatt-ı humayunlar)

III. Mehmet (2 nazm, 1 gazel)

I. Ahmet (*Bahî*) (3 gazel, 2 müfred, 1 münâcât)

II. Osman (*Fârisî*) (3 gazel, 10 kıt'a, 5 müfred, 1 na't manzumesi)

IV. Murad (Filibeli Müezzinzâde Sadrazam Hafız Paşa'nın sunduğu 7 beyitlik tazarrunâme ve buna IV. Murad'ın 11 beyitlik cevabnâmesi, IV. Murad'ın Bağdad'ın fethine yazdığı 2 beyit tarih, müfredler, padişahın bir mısrasına Nef'î'nin tazmini, padişahın bir kıt'asına Şeyhülislam Yahya'nın naziresi, padişahın mülemma gazeline Musahip Şemsi Paşa, Asafzâde Kılârî Remzi Bey ve Amasyalı Hubbî Hatun'un mülemma nazireleri, padişahın 3 beyitlik bir lügazı ve buna Enderunî Hazineli Cihadî Bey'in cevabı)

II. Mustafa (*İkbalî*) (kıt'a şeklinde 1 münâcât, kaside şeklinde 1 na't, 1 kıt'a, 1 müfred)

III. Ahmed (Birisi na't, birisi *çeşme-i bâb-ı humâyûn* için olan 3 kıt'a)

I. Mahmud (*Sebkatî*) (Beş beyitli bir gazel)

III. Mustafa (1 nazım ve buna Ragıp Paşa, Şeyhülislam Çelebizâde İsmail Asım ve Enderunî Hazineli Rasih Efendi'nin naziresi)

III. Selim (*İlhâmî*) (10 kıt'a, 22 gazel, Nabi, Muhibbî, Ragıp, Mir Fazıl, Mabeynci Naşid, Nesimi'ye tahmisler, 1 müstezad, 1 terci-i bend, 5 matla)

II. Mahmud (İlhâmî'ye 1 tahmis, 2 gazel)

Şehzâde Cem (Gazeller, kıt'alar, müfredler, Sultan Bayezid'le yazışması ve cevabnâmesi, Frengistanda yazdığı hasbihaller)

Kanuni'nin Şehzadeleri Cihangir Şems, Mehmed ve Muhlisî (kıt'a, gazel ve müfredler) ile III.Murad'ın şehzadesi şehid Mustafa (1 müfred)

Müteakiben bu cemiyetin 1826'dan başlayarak gittikçe itibardan düştüğü, görevlilerinin geçmişteki nizamlardan yoksun kaldığı ve önemsiz görevlere verildiğini belirtir. Bu kurumdan çıkanların hepsini yazmanın mümkün olmadığı söylendikten sonra, '*başlangıcından beri Enderun'dan gelip geçen tanınmış alimler, ünlü şairler ve övülmüş erdemli kimselerden sadarete yükselmiş olanlardan başlayarak adları mecmuaya alınmaya değer görülen büyük zatların tercüme-i halleri verilemeyen ve bazı eserleri bulunup üstün kimselerden ve şairlerden oldukları kaynaklarda geçen kapı yoldaşlarının da alındığı*' belirtilerek dönemlerine göre tek tek isim ve künyeleri verilir; böylece Enderun'da yetişmiş şair devlet adamlarının bir listesi ortaya çıkar. Ata, fetihler ve zaferler kazanmış ünlü vezirlerin yetiştiği bu kurumdan bir çok müfessir, muhaddis, müellif, mütercim, münşi, muttaki, mürebbi, mürşid, mütecâsir yetiştiğini hatırlattıktan sonra bunlardan 1300 tarihinden itibaren şöhret kazanmış alim ve şairlerin eserlerinden ele geçebilenlerini mecmuasına aldığını söyler.

Atâ, *Saray-ı Humayûn Şuarâsı* da dediği *Enderun* şairlerini Yıldırım Bayezid döneminden itibaren vermeye başlar ve bu dönemden sadece Niyazi Çelebi'den 2 beyit verir. Daha sonra dönemlere göre Enderun şairlerini ve şiirlerinden örnekleri vermeye devam eder:

Çelebi Mehmed ve II.Murad dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *İvaz Paşazade oğlu Süleyman Efendi'nin kardeşi Atayî Çelebi, Nâlî-i Kadim, Teberdar Nihâmî Haydar Baba, Geyikli Baba Haydar, Baltacı Baba Kadri*. Bu şairlere ait 1-2 beyit verilmekle yetinilmiştir.

Fatih dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Mahmud Paşa-yı Adnî*.

II. Bayezid dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Şehzade Cem'in musahibi Sa'di Bey, Cezeri Kasım Paşazade Mehmed Safi Bey, Mehmed Mehdi Çelebi, Enderunî Kenan Hüdayî Bey, Amasyalı Mehmed Çelebizade Enderunî Derviş Rahimî Çelebi, Amasyalı Aftâbi Çelebi, Ahmed Behiştî Çelebi, La'li Çelebi, Mümîri Çelebi, Hilâlî Çelebi, Visâlî Çelebi, Şâmîzâde Sancakdar Mustafa Şâmî Bey, Kâtibî Çelebi*.

Yavuz Sultan Selim dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Hersekzâde Ahmed Paşa* (Çaldıran zaferini müteakip Yavuz'a sunduğu 5 beyitlik manzume), *Kara Murad Paşazâde Tiğî Bey, Âl-i Benî Hâşim'den Enderunî Seyyid Kasım Şehîdî Bey, Hersekzâde Ahmed Paşazâde Ali Şîrî Bey*.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Musahip Şemsi Paşa* (Kanuni'ye teşekkür için yazdığı kıt'a, Ebussuud Efendi imzasıyla mesne-

vi şeklinde yazılan Şemsi Paşa'nın 41 beyitlik silsilenâmesi, Şemsi'nin Ebussuud Efendi'ye gönderdiği beyitlerin tashihi ve Mühelhel'in kızkardeşine gönderdiği mısra), *Merdümî Çelebi*, *Kilârî Mehmed Paşa*, *Kemal Paşazâde'nin Kilârî Hâkî Çelebi'nin gazelinin tahmisi*, *Hazineli Nuri Bey*, *Baltacı Yazıcı Sâdıkî Çelebi*, *Priştineli Çukadar Nuhî Çelebi*, *Vardar Yeniceli Hazineli Hayâlî Bey*, *Küçükodalı Zihni Bey*, *Hazineli Revânî Çelebi*, *Küçükodalı Şevki Çelebi*, *Hazineli Hayati Bey*, *Hazineli Sırkatibi Sehî Bey*, *Kilârî Serasker Selim Çelebi*, *Şehzâde Sultan Mustafa'nın timar defterdarı Hazineli Şehid Edâyî Çelebi*, *Çâşnigîrbaşı Anadolu Beylerbeyi Kilârî Cenâbî Paşa*, *Kamuni'nin son sadrazamı Kilârî Silahdar Damad-ı Şehriyârî Sokollu Mehmed Paşa a(1 beyit)*, *Enderûnî Kilârî Hayâlî Bey (nedimlerinden olduğu Şehzâde Sultan Mehmed için yazdığı mersiye)*, *Hazineli Fazlî Bey(nedimlerinden olduğu Şehzâde Sultan Mehmed için mersiye)*, *Kilârî Çukadar Yahya Bey(Şehzâde Mustafa'ya mersiye)*

II. Selim dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Tezkireci Hüseyin Paşazâde Kilârî mirahûr-ı evvel Kâmî Hasan Bey*, *Serdar Ca'fer Paşazâde Kilârî Sipâhîler Ağası Hatmî Bey*, *Harem Paşazâde Çâşnigîrbaşı Vardarî Kilârî Kandî Bey*, *Topçubaşızâde Hazineli Zihni Bey*, *Küçükodalı Edirneli Şehid Turak Ali Nihânî Çelebi*, *Küçükodalı Dimetokalı Sipâhî Visâlî Çelebi*, *Gümülcineli Sipâhî Küçükodalı Şemsi Bey*, *Istanbulî Yahyazâde Hazineli Hüseyin Celâlî Çelebi*, *Atmacacı Mısır Sancakbeyi Kilârî Hacı Bey*.

III. Murad dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Mostarî Tophancibaşı Hazineli Derviş Hacı Bey*, *Kilârî Nuri* (Harem-i Humayun kapısına yazdığı tarih), *Sarı Halil Çelebi*.

I. Ahmed dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Hayâtî Çelebi*, *Bostancibaşı Sadrazam Derviş Paşa*, *Abdülkadir Paşazâde Lutfi Beyzâde Nuri Bey*.

II. Osman dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Kilârî Nevbetcibaşı Abdi Ağa*, *Hazineli Harem Paşazâde Hazineli Çantacı Feyzi Bey*, *Sipâhîler Ağasızâde Kilârî Şerbetcibaşı Hürrem Paşa*, *Hazineli Mütevellizâde Üçüncü Yazıcı Tab'î Çelebi*, *Gurebâ-i Yesâr Ağasızâde Ahmed Niyâzî Çelebi*

IV. Murad ve Sultan İbrahim dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Hazineli Yahya Paşa ahfâdından Kilârî Mehmed Lutfi Bey*, *Molla Feyzizâde Hazinede Başyazıcı Raşid Efendi*.

IV. Mehmed dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Süheylizâde Raksî Bey*, *Tırnakçı Tıflî Çelebi* (çok sayıda şirri verilmiştir), *Şahin Şahzâde Kilârî Şehdî Bey*, *Tıflî'nin kardeşi Azmizâde Hâletî Efendi*, *Na't-gû Nazîm Efendi* (Kilâr-ı Hâssada nevbetcibaşı iken bazarbaşılığa yükselmiş, ilmi ve sanatını Enderunda edinmiştir. Çok sayıda na'tı verilmiştir), *Seyyid Vehbî*, *Sırkatibi Rikâb-ı Humâyûn kaymakamı Basra Valisi Müverrih Abdurrahman Abdi Paşa*, *Darbhâne Eminizâde Başyazıcısı Tiğî Bey*, *Halil Bey*,

Hazinelî La'î Çelebi, Habeşîzâde Rahimî Bey(Nâbî ile birlikte yazıp Haleb Valisi Abdullah Paşazâde Vezir Silahdâr İbrahim Paşa'ya sundukları iltimasnâme, paşanın buna cevabnâmesi, tekrar Nâbî'nin iltiması), *Darbhâne Emîni Bekir Efendîzâde Kîlârî Aziz Efendî, Kîlidü'l-Bahrî Mehmed Bahri Efendî, Has-ahur Kâtibi İlyas Efendîzâde Hazinelî İbrahim Tâib Efendî, Cerrâh Kasımpaşazâde Zâhid Ahmed Hulûs Bey, Veliyyüddin Bey, Kîlârî Mevcî Paşa, Seferlîli Nâlî Çelebi, Hazînedâr Ustası Cânfezâ Kalfa, Hazînedâr Hüseyin Ağazâde Müderris Hazinelî Devletî Ahmed Efendî, Haftânî Süleyman Efendî, Hekimbaşı Abdülhak Molla, Emin Bey, Şâkir Bey.*

II. Ahmed dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Silahdâr Bozoklu Bıyıklı Sadrazam Mustafa Paşa,*

II. Mustafa dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Mütevellîzâde Hazinelî Ağâh Sâlih Bey, Hazinelî Şeyh Râsîh Efendî, Kîlârî Lebîbâ Bey, Baltacı Hulvî Efendî, Galatasaraylı Makbûlî Çelebi, Kîlârî Arîf Bey, Baltacı Halife Behcetî Çelebi, Hazinelî Muhteremî-i Yenişehrî, Haremeyn Kâtibi Rahmî Çelebi, Bosnalı Sâbit Efendî, Kîlârî Nuri Ağa, Kîlârî Hızır Ağazâde Said Bey, Hoca Neş'et'in babası Hazinelî Musâhib Elhac Ahmed Refî Efendî, Kazaskerzâde Galatasaraylı Ahmed Bahâüddin Münîr Efendî, Seferlîli Resîm Efendî, Kîlârî Hocazâde Ahmed Efendî.*

III. Ahmed dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *İznik Gölü sâhilinde Sölöz karyeli Hacı Hüseyin Ağazâde hulefâ-yı Kîlâr-ı Hâssadan sırkatibi ve damad-ı hazret-i şehriyârî Mora Fâtihi Silahdâr Sadrazam Şehid Ali Paşa*(Mora'yı fethetme çıkışta Edirne'de söylediği manzume), *Sırkatibi Kîlârî Zühdi Bey, Rikâbdâr Abdullah Ağazâde Hazinelî Süleyman Edîb Bey, Sultanzâde Mehmed Paşazâde Seferlîli Mehmed Said Bey, Resmî Ahmed Paşazâde Seferlîli Sâlim Bey, Mollazâde Kîlârî Tâhir Efendî.*

I. Mahmud dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Yeniçeri Ağasîzâde Kîlârî Reşîd Bey, Kozbekçibaşîzâde Galatasaraylı Kemaleddin Ağa, Ağababasîzâde Seferlîli Mustafa Tevfik Efendî, Silahdâr Yahya Ağazâde Seferlîli Sâlim Bey, Baltacı İbrahim Paşa.*

III. Mustafa dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Aşçıbaşîzâde Kîlârî Nuri Ağa, Kurenâdan iken sultan kethüdalığına yükselen Ratib Ahmed Paşazâde Moralı İbrahim Nâşid Bey, Darbhâne Emîni Kîlârî Mustafa Afîf Bey, Bazarbaşîzâde Hazine Başyazıcısı Osman Servet Efendî, Baltacılar Kethüdası İsmail Ağazâde Kîlârî Başkullukçu Zihni Bey* (Ortakapı içindeki eski divan yerinin tamiri için söylediği kaside ve tarih), *Kapucular Kethüdâsîzâde Seferlîli Akîf Bey, Terzibaşîzâde Seferlîli Bekir Ağa, İmamzâde Hazinelî Mustafa Tevfik Efendî, Kethüdâbeyzâde Kurenâdan Sırrı Bey.*

I. Abdülhamid dönemi Enderun şairleri ve şiirleri: *Hazine Kethüdâsı Şıkk-ı Evvel Defterdârı Ali Râik Efendî* (Sofya'da medfun Şeyh Bali'nin haziresine yazdığı

tazarrunâme ve çeşitli vesilelerle yazdığı tarih ve kasideleri), *Çantacı Rüşdi Bey*, *Çavuşbaşızâde Kilârî Sırkâtibi yamağı Kemal Bey*, *Arpaeminizâde Vak'a-nüvis Sâmî Bey* (Kilârî Gazi Paşa'nın gazeline tahmisi), *Mevkîfatı Abdülkerim Beyzâde Kilâr Kethüdâsı haftânisi Es'ad Bey*, *Yeniçeri Ağasızâde Kilârî Celal Bey*, *Silahlârzâde Seferlîli Arif Bey*, *Abdullah Paşazâde Mehmed Hamid Bey*.

III. Selim dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Hekimoğlu Ali Paşa hemşîrezâde-si Nuh Beyzâde sırkâtibi Hâmid Tayfur Bey*, *Sırkâtibi Hâmid Bey* (sırkâtibetinden önce Galip Paşa'nın başkanlığında Rusya seferinden dönüşünde sunduğu kaside), *Rikâb-ı Humâyûn Kaymakamı Silahdar Mustafa Paşazâde Hazineli Dürri Bey*, *Yahya Beyzâde Başyazıcı Akif Bey*, *Sırkâtibi Şehid Ahmed Fâiz Efendi*, *Mâbeynci Cavid Ahmed Bey*, *Rikâbdâr Ağazâde Kilârî Çukadar Besîm Bey*, *Çukadar Ağazâde Kilârî Çavuş Nuri Bey*, *Hazineli Çantacı Abdülhalim Efendi*, *Ustazâde Hazineli Üçüncü Yazıcı Nâil Bey* (şarkı güftesi), *Baltacızâde Hazineli Hâdi Efendi* (şarkı güftesi), *Bostancıbaşızâde Kilârî Halife Nazîm Bey*, *Halvacıbaşızâde Çavuş Mülâzimi Seferlîli Râsîm Efendi*, *Paşazâde Emine Sultân Kethüdâsı Mâbeynci Nâşid İbrahim Bey* (Şeyhülislâm Yahya Tevfik Efendi'nin Rumeli Kazaskerliğine tarih, Şeyhülislâm Es'ad Efendizâde Şeyhülislâm Şerif Efendi'nin ikinci kez meşihatine tarih, tarih ve kasideler), *Sekbânbaşızâde Kilârî Abdülkerim Hüdâyî Bey*, *Kahvecibaşızâde Kilârî Râşid Bey*, *Halil Paşazâde Şehid Ahmed Muhtar Bey*, *Fazıl Bey* ve *küçük kardeşi Kâmil Bey*, (Fazıl'ın çok sayıda şiiiri var, III. Selim'in gazeline Fazıl, Sünbülzâde Vehbi, Keçecizâde İzzet Molla ve Mahdum-ı Acizî Mehmed Nezih Bey'in nazireleri verilmiş), *Şeyhülislam Ahmed Arif Hikmet Bey*, *Şehreminizâde Hazineli Haftânî Hâfız Es'ad Bey*, *Mehmed Arif Efendi*,

IV. Mustafa ve II.Mahmud dönemi Enderun şairleri ve şiiirleri: *Bostancıbaşı Sadrazam Arnavud Halil Paşa Yeğeni Kilâr Kethüdâsı Vâsîf Osman Bey* (II.Mahmud'un lisanından söylenmiş bir tazarrunâme ve bir çok tarih kıt'ası var), *Halim Giray*, *Ferid İbrahim Bey*, *Seyyid Pertev Efendi*, *Gâlib Dede*, *Adanalı Sürûri Efendi*, *Ayntâbî Aynî Efendi*, *Mîr Vâsîf*, (İzzet Molla'nın naziresi var), *Çukadar Ağa İbrahim Râsîh Ağa*, *Nasfet* (sırp kölesi), *Ahmed Aziz Paşazâde Arif Fennî Bey*, *Mahmud Nedim Bey*, *Tersâne Emîni Elhac Mustafa Nazîf Efendi*, *Kilâr Kethüdâsı* ve *Mısır Kapu Kethüdâsı Kâmilzâde Seyyid Mustafa Nazîf Efendi*, *Hasan Hüsni Efendi*, *Gügümbaşı Behcet Ağa*, *Hazineli Çantacı Akif Bey*, *Seferlîli Ser-mahfil Hasan Sâbit Ağa*, *Müezzin Musâhib Hâşim Bey*, *Kilârî Re'fet Süleyman Paşa*, *Kilârda Başkullukçu Besîm Bey*, *Kilârî Abdullatîf Ağa*, *Kömürcüzâde Musâhib Hâfız Efendi*, *Kirâste Gümrükçüsü Müezzinbaşı Şâkir Efendi* (şiiiri ve şairliğiyle ilgili övgü ve değerlendirme var), *Hazineli Küçük Kadri Ağa*, *Kilârî Müezzin Hüsni Ağa*, *Musâhibzâde Edhem Bey*, *Seferlîli Câmeşüybaşı Mihri Halim Bey*, *Mehmed Emin Bey*, *Çavuş Mülâzimi* ve *Müezzin-i Şehriyârî Kilârî Muhyiddin Ağa*, *Hazineli Sağır İzzet Bey*, *Kilârî Fâik E-*

fendi (çok sayıda şiiri verilmiş), *Hazineli Hoca Râşid Efendi*, *Livâ-i Şerîf Şeyhi Incirköylü Hoca Şâkir Efendi*, *Suyolcular Kethüdası Hacı Hasan Ağazâde Musâhib Seferlili Mehmed Sâlih Vasfi Efendi*, *Necâtî* (Necati Fatih'in kölesi ve II. Bayezid'in musahibi diye tanıtılmıştır)

Dördüncü cildin sonunda 5. ciltte Şehit Ali Paşa'nın nasihatnâmesi, Veliyyüddin Efendizâde Ahmet Paşa'nın ve Seyyid Vehbi'nin Enderun'u öven kaside ve methiyeleriyle bazı hikayelerin yer alacağına dair açıklama yapılmış; 5. ciltte ise, 4. cilt basıldıktan sonra ele geçen manzum ve mensur parçaların 5. cilt olarak basıldığına karar verildiği söylenmiştir.

5. Cilt

5. cildin önsözünde Atâ, 52 beyitlik bir mesneviyle Enderun'u övüp vasfetmiştir. Müteakiben mensur olarak Enderun vasfedilip övüldükten sonra Osman Gazi'den başlayarak 1292 (1875) tarihine kadar her padişah zamanında Osmanlı memleketlerinde yapılmış olan medrese, mektep, hayır kurumu vs.nin tek tek yerleri ve isimleri verilmiştir.

– Fatih ve na'tgû olarak tanınan Nazîm'in sonradan ele geçen şiirleri verilmiştir.

– Veliyyüddin Efendizâde Ahmed Paşa'nın Şehzâde Mustafa ve Mahmud Paşa'nın şehadetleri için yazdığı mersiye ile gazel ve müfredlerle ileriki sayfalarda Fatih ve Şeyh Vefa medhiyesi.

– Necâtî'nin sonradan ele geçen çok sayıda şiiri (II.Bayezid'e sunduğu Bahariye kasidesi ile Ahmed Paşa'nın Benefşe kasidesine yazdığı nazire de var).

– Şehzâde Cem'in sonradan ele geçen şiirleri.

– Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e Farsça tehdidnâmesiyle çok sayıda Farsça şiiri.

– Tavukçubaşı Enderunî Sehâbî Çelebi'nin bir matla beyti.

– Fatih'in musahiplerinden İranlı Molla Hâmidî'nin çeşitli konularda çok sayıda şiiri.

– 4. cildin tab'ını müteakip ele geçen padişah şiirleri (II.Bayezid, Muhib-bî'ye Baki'nin tahmisi, IV.Murad ve musahibi Tıflî)

– Aydınoglu Tekkesi şeyhzâdesi Serheng Hazineli Derviş Esrar Efendi'nini şiiri.

Şiirleri verilen diğer Enderun şairleri:

– Tüfenkçubaşı Kâmil Bey.

– IV.Mustafa musahiplerinden Üsküdar Yenicami mütevellîsi Sürre Emîni Ferid İbrahim Bey.

- Hekimbaşı Behcet Efendi Damadı Çukadar Ağa İbrahim Râsîh Ağa.
- İbrahim Râsîh Ağa'nın kardeşi Seferlili Çavuş Sâmî İzzet Efendi.
- Seferlili Sarıkçı yamağı Ankaralı Küçük Hafız diye tanınan Sâkîb Efendi.(Neccârzâde Kazasker Tevhid Efendi'nin gazelinesi tahmis, Şahingiray'ın gazelinesi tesdis, burada Şahingiray ve ve diğer Kırım hanlarının ahvaliyle ilgili açıklama ve değerlendirme yapılmıştır).
- Şahingiray'ın cezasıyla ilgili Sünbülzâde Vehbi'nin Tayyâre kasidesi.
- Mehmed Arif Ağa.
- Arif Efendi.
- Recâizâde Kilârî Mustafa Sâmîl Efendi.
- Maden valisi Baltacı Mustafa Paşa torunu Kilârî Ali Muhlis Bey.
- MüezzînbaşıHazineî Şâkir Efendi
- Beylikçi İzzet Bey birâderi Tüfenkçibaşı Hazineî Yahya Bey.
- Kilârî Çavuş Sâlih Ağa.
- Hızır Ağazâde Said Bey (Hayatı, kişiliği, şiir ve sanat kabiliyeti hakkında açıklama yapılmış)
- Atâ'nın babası Mehmed Tayyar Efendi'nin Soma nânpâresi verildiğinde II.Mahmud'a kuş kavramlarını kullanarak yazdığı teşekkürnâmeyle diğer bazı şiirleri.
- Tunuslu Ali Beyzâde Ali Cevad Bey (Keçecizâde İzzet Molla'nın naziresi de var).
- Rikâbdâr Abdurrahman Ağazâde Hazine-i Humâyûn Başkâtibi Hasan Şevki Bey.
- Rikâb-ı Humâyûn Kaymakamı Rüşdi Paşazâde Elhac Mehmed Muammer Paşa.
- Mehmed Beyzâde Mehmed Nevres Paşa.
- Reîsü'l-ulemâ Nakîbü'l-eşrâf Kazasker Elhâc Mustafa İzzet Efendi(Hızır Ağazâde Said Bey'in gazelinesi tahmis de var).
- Ayntâbî Hoca Es'ad Efendizâde Dârü'l-muallimât Müdürî Sirkâtibi Yamağı Seferlili Es-seyyid Elhâc Mehmed Emin Efendi.
- Saray-ıHumâyûn'un I.Mahmud dönemindeki tamirine Seyyid Vehbî'nin kasidesi.
- Atâ'nın, bir kısmı müstakil divanında yer almayan şiirleri.
- Atâ Tarihi'nin mübeyyizi Osman Nuri Efendi'nin eseri tamamlama şiiri.

– Eserin hatimesi(Burada Enderun’un kısa bir tarihçesiyle özellikleri belirtilmiş, bu mektep ve burada yetişenler övülmüş, eserin nasıl ve hangi kaynaklar kullanılarak yazıldığı konusunda açıklama yapılmıştır).

Enderun Şairlerinin Sınıf ve Odalara Göre İstatistiği

Yukarıda belirtildiği üzere, Enderûn Mektebinde hem devlet adamı veya sanatkâr olmak üzere eğitilip yetiştirilen, hem de çeşitli hizmetlerde bulunan içöğlanları aşağıdan yukarıya doğru: *büyük ve küçük odalar, doğancı koğuşu, deferli odası, kiler, hazîne odası ve has oda* şeklinde altı odaya ayrılmışlardı. Atâ Tarihi’nin 4-5.ciltlerinde anılmış olan Enderun şairleri genellikle *seferlili, hazineli, kilârî* şeklinde mensup oldukları sınıf ve odaları belirtilerek verilmişlerdir. Biz de bu bilgilere dayanarak Enderunlu şairlerin sınıf ve odalarına göre bir istatistiğini yapacağız. Eserin sözkonusu ciltlerinde padişah, şehzade ve diğer üst düzey memurlarla birlikte 250 civarında Enderunlu şairin adı verilmiştir. Bunların 22’si padişah, beşi şehzadedir. Diğerleri çeşitli sınıf ve odalara mensup Enderun görevlileridir. Kendisi de Enderunda 9 yıl kilar-ı hassada hizmet etmiş olan eserin yazarı Ata Bey Enderun şairlerinin bir kısmının en ayrıntılı şekilde künyesini verirken (*İznik Gölü sâhilinde Sölöz karyeli Hacı Hüseyin Ağazâde hulefâ-yı Kilâr-ı Hâssadan sırkâtibi ve damad-ı hazret-i şehriyârî Mora Fâtihî Silahdâr Sadrazam Şehid Ali Paşa* gibi), bir kısmının, özellikle de II.Mahmud dönemindekilerin çoğunun sınıf ve odalarını belirtmemiştir. Bunun sebebini bilemiyoruz. Bu sebeple 220 civarındaki şairin oda ve sınıflara göre kesin bir sıralamasını yapamamakla beraber, sınıf ve odaları belirtilenleri göz önünde bulundurarak sıralamayı aşağı yukarı ortaya koymamız mümkün olmaktadır. Buna göre Enderun şairlerinin mensup oldukları sınıf ve odalarına göre sıralaması şöyledir:

Kilârî	50	(bazılarının sırkâtibi, çukadar, sipahiler ağası, nevbetçibaşı, yeniçeri ağası, çâşnîgîrbaşı, atmacacı, şerbetçibaşı, aşçibaşı, başkullukçu, mirâhûr-ı evvel, kahvecibaşı, müezzin-i şehriyârî, kilâr-ı hâssa halifelîği, rikâb-ı humâyûn kaymakamı gibi başka görev ve ünvanları da belirtilmiştir).
Hazineli	35	(bazılarının çantacı, başyazıcı, haftânî, hazine kethüdası, şikk-ı evvel defterdârı, müezzinbaşı, tüfenkçibaşı gibi başka görev ve ünvanları da belirtilmiştir).
Seferlili	16	(bazılarının kapıcılar kethüdâsı, terzibaşı, çamaşırcıbaşı, çavuş mülâzimi gibi başka görev ve ünvanları da belirtilmiştir).
Küçük odalı	5	

Bir kısmının ise hangi sınıf veya odaya mensup olduğu açıkça belirtilmemiş, sadece taşıdığı ünvanı verilmiştir. Bunların sıralaması da şöyledir:

Musâhib	8 (Bir kısmının Enderunlu şair oğlu vardır)
Baltacı	6 (Bir kısmının Enderunlu şair oğlu vardır)
Bostancıbaşı	3 (Bir kısmının Enderunlu şair oğlu vardır)
Rikâb-ı humâyûn kaymakamı	3 (Bir kısmının Enderunlu şair oğlu vardır)
Tîmâr defterdârı	2
Silahdâr	2
Sancakdar	2
Tophânegibaşı	1
Zülüflü baltacı	1
Gurebâ-i yesâr ağası	2
Kurenâ	2
Mâbeynci	2
Tırnakçı	1
Teberdâr	1
Sipâhî	1
Hekimbaşı	1
Gügümbaşı	1
Kirâste gümrükçüsü	1
Tavukçubaşı	1
Haremeyn Kâtibi	1
Şeyhülislam	1
Tersâne Emini	1
Sürre Emini	1 (musahip)
Hazine-i Humâyûn Başkâtibi	1
Nakîbü'l-eşrâf	1

Eserin 4-5. ciltlerinde anılan Enderun şairlerinden bir kısmı mensup oldukları sınıf ve odanın yanında, babalarının adlarıyla da anılmışlardır. Buna göre babalarının sınıf, oda veya ünvanlarına göre sıralaması da şöyledir:

Yeniçeri ağası	3
Bâzârbaşı	3
Darbhâne emini	2
Has-âhûr kâtibi	2
Kozbekçi başı	2
Rikâbdâr	2
Baltacılar kethüdâsı	1
Çavuşbaşı	1
Helvacıbaşı	1
Sekbanbaşı	1
Su yolcular kethüdâsı	1
Kahvecibaşı	1

Yukarıdaki sıralamada *büyük ve küçük oda, doğancı koğuşu, seferli odası, kilâr, hazîne odası ve has oda* şeklinde sıralanan Enderun odalarında şairlerin daha ziyade *kilâr, hazîne, seferli ve küçük odada* yoğunlaştığını görmekteyiz. Özellikle de *kilârî ve hazineli* şair sayısının çokluğuna dikkatleri çekmek isteriz. Çünkü, Enderun mekteplerine alınan içoğlanları önce buradaki hazırlık sınıfları olan *küçük ve büyük oda* gılmanları arasına katılırlardı. Bunlar henüz acemi olduklarından dikkat edilirse bu odadan şair sayısı çok azdır. Buradan geçtikleri doğancı koğuşu 1675'te kaldırılıp yüksek tahsilin ilk basamağı seferli odası olduğundan olsa gerek doğancı odasından da şair anılmamıştır. Enderun mektebinde asıl eğitim seferli odasında başladığından, şair sayısı da tabii olarak bu odada artmaktadır. Burada tetimme medreselerine denk bir eğitim görüp 7-8 yıllık bir eğitim-öğretimi bitiren delikanlılar bir üst sınıfa, bir saray görevine veya uygun bir subaylıkla saray dışına veriliyordu. Yani bu oda kabiliyetlerin ortaya çıktığı bir tür rüşdiyeydi. Daha sonra sırasıyla *kiler* ve *hazîne* odasında eğitim görüyorlardı. *Kilâr* ve *hazîne* odaları 7-8 yıllık iyi bir eğitimden sonra edinilen hüner ve sanatların sergilendiği odalar olduğundan, Enderunlu şairler en çok bu odalardan çıkmıştır. Enderun mektebinin en elit kısmı olan Has odakilere devrin en yüksek eğitimi ve öğretimi veriliyordu ve asıl gaye onları idârecilik yönünden yetiştirmektir. Şair sayısının kilârî ve hazinelie göre az oluşunda bu husus etkili olmuş olabilir. Ayrıca, eserde sınıf ve odası belirtilmeyen şair sayısı da çoktur. Ancak, bu şairlerin odaları belirtilse dahi yukarıdaki sıralamanın pek değişmeyeceği aşikardır.

Sonuç

Eserinde *mekteb-i maârif-(feyz, edeb)-mekseb* ifadeleriyle Enderun'un bir ilim, sanat ve edebiyat okulu olduğunu, oraya girenin âlim, fâzıl, kâmil ve şâir olduğunu sıkça belirten Atâ, eserinin 4-5.ciltlerinde başlangıç saydığı Fatih döneminden II.Mahmud'a kadar Enderun'da yetişen şairleri ve şiirlerini vermiştir. Bu yönüyle bu ciltler *Tezkire-i Şuarâ-yı Enderûn* hükmündedir. Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinden de birkaç şair vermekle yetinmiştir. Verdiği şairlerin çoğu kendisinin ve babasının bizzat yaşadığı III.Selim ve II.Mahmud dönemi Enderun şairleridir ve bunlardan sınıf ve odası belirtilmemiş çok sayıda şair vardır. Atâ, bilgileri nereden ve hangi kaynaklardan topladığını da ayrıca isim ve künyeleriyle vermiştir.Böylece Atâ, edebiyat tarihimiz için bize iki kaynak sunmuş olmaktadır:

1. Babası Enderun baş lalası olan Ata, içinde yetiştiği Enderun'u en iyi bilenlerden birisi olarak Enderun şairlerinin şiirlerinden örneklerle birlikte tamamına yakınına vermiştir. Çoğu sarayda yetişen klasik edebiyat şairlerinden Ahmed Paşa, Necati, Sehi Bey, Hayâlî, Kara Fazlî, Bosnalı Sâbit, Arpaeminizâde Sâmî, Vâsîf, Ali Râik Efendi gibi tanınmış şairlerden başka, ismi henüz duyulmamış bir çok şair de böylece ortaya çıkmış olmaktadır.

2. Atâ, Enderun şairlerinin şiirlerini toplarken hangi kaynaklara başvurduğunu da belirtmiş ve bu eserlerle yazarlarını vermiştir. Bu kaynakların çoğunun yazarı da Enderunda yetişmiştir. Böylece klasik edebiyat araştırmaları için başka kaynakları da dikkatlerimize sunmuştur. Saydığı bu kaynaklardan: "Lutfi Efendi, Habeşizâde Rahimî Bey, Tunusluzâde Kaşif Ali Beyzâde Enderunî Ali Cevad Bey, Arpaemini Osman Efendizâde Vak'anüvis Sami Bey, Ferid İbrahim Bey, Naim Efendi, Sırkâtîbî Arif Fenni Bey, Sultanzâde Kaymakam İzzet Ali Paşa, Müntehabât-ı Ricalizâde Cevdet Efendi, Müntehabât-ı Miralay Mir Nazifi Mısrî" gibi kaynaklar fazlaca bilinen ve tanınan kaynaklar değildir.

Bunun dışında önemli gördüğümüz hususları maddeler halinde aşağıda sıralıyoruz:

1. Atâ, şairlerin bilinmeyen yönlerine de ışık tutar.Meselâ, Ahmed Paşa, Necati, Sehi Bey, Hayâlî gibi klasik edebiyatın önde gelen şairleri Enderun'da yetişmiş olup buradaki konum ve durumları Atâ Tarihi'nde verilmektedir. Hayâlî'nin Kilârî-Hazineli ve Şehzâde Mehmed'in nedimi olduğu hususlarına Aşık Çelebi Tezkiresinde değinilmez. Sehi'nin sırkâtibi olduğu, Necatî'nin Fatih'in kölelerinden olduğu gibi hususlar da bu eserden öğrenilmektedir. Bu yönüyle 4-5.ciltler önemli ve tamamlayıcı bir şuarâ tezkiresi niteliğindedir.Bu bilgiler Enderun'da bulunup orayı tanıyan, özel hallere aşına olan birisince verilebilecek bilgilerdir

2. Bazı Enderunlu şairler Bakî, Nâbî, Şeyh Galip gibi önde gelen şairlere nazireler yazdığı gibi adları verilen bu şairler de padişahlara, şehzâdelere ve diğer Enderunlu şairlere nazireler yazmışlardır. Bütün bunlar 4-5.ciltlerde genişçe yer almaktadır.

3. Atâ, yeri geldikçe fıkralar halinde bazı bilgiler de verir. Meselâ Ebussuud Efendi tarafından yazılan Musahip Şemsi Paşa'nın manzum silsilenâmesi verilmiş ve burada konu gereği Mühelhel'in kızkardeşine gönderdiği mısraa atfen bu olaya genişçe yer verilmiş, ihtibâk kelimesinden hareketle *kemende girmek*, *kemere girmek* gibi tasavvufî ıstılahlar açıklanmıştır.(4/113) Buna benzer bir başka fıkra da Nâbî ile ilgilidir. Şair Nâbî ile Habeşîzâde Rahimî Bey birlikte yazıp Haleb Valisi Abdullah Paşazâde Silahdâr İbrahim Paşa'ya iltimasnâme sunmuşlar ve paşanın buna red cevabı vermesi üzerine Nâbî tekrar iltimasnâme yazmıştır(4/198). Seferlili Sâkıb Efendi'nin Kırım hanı Şahingiray'ın gazelini teddisinin sonunda Şahingiray ve ve diğer Kırım hanlarının ahvaliyle ilgili açıklama ve değerlendirmeler yapılmış, Şahingiray'ın Rodos'daki kabriyle ilgili de bir hikaye anlatılmıştır(5/344).

4. Devlet adamlarının önemli olaylar ve çeşitli konular vesilesiyle yazdıkları kaside ve tarihler de yer almaktadır.Meselâ Sırkâtibi Hâmid Bey'in sırkatipliğinden önce Galip Paşa'nın başkanlığında Rusya seferinden dönüşünde sunduğu kaside; Şehid Ali Paşa'nın Mora'yı fethetme çıkışında söylediği kaside; Fatih'in musahiplerinden İranlı Molla Hâmidî'nin çeşitli konularla ilgili çok sayıda şiiri; Mâbeynci Nâşid İbrahim Bey'in Şeyhülislâm Yahya Tevfik Efendi'nin Rumeli Kazaskerliğine tarihi; Şeyhülislâm Es'ad Efendizâde Şeyhülislâm Şerif Efendi'nin ikinci kez meşihatine tarih vs.

5. Mürettep divan sahibi bir şair olan Atâ, yer yer şairlere ve şiir özelliklerine dair görüşlerini de açıklamıştır. Meselâ, Enderunlu Fâzıl ve kardeşi Kâmil hakkında bilgi verip aralarında mukayese yapmış, şiir özelliklerine değinmiştir (4/242) Benzer mukayeseleri başka şairler için de yapmıştır.

6. Bazı şiirlerin kaynağı bizzat Atâ'dır.Meselâ, Kapudan-ı Esbak Kilârî Re'fet Süleyman Paşa gördüğü bir hakareti telmihen bir şiir yazıp Atâ'ya göndermiş ve Atâ da "her ne kadar şiir sanatlarından yoksun ise de sırf adını anmak için buraya aldım" diyerek şiirini eserine dercetmiştir. Atâ'nın babası Mehmed Tayyar Efendi'nin Soma nânpâresi verildiğinde II.Mahmud'a kuş kavramlarını kullanarak yazdığı teşekkürnâmeyle diğer bazı şiirlerin kaynağı da sadece Atâ Tarihi'dir. Ayrıca, müstakil bir divanı bulunan Atâ'nın divanında yer almayan şiirlerinden bazıları 5. cildde yer almaktadır ve bu şiirler tarafımızca divanına eklenerek yayınlanmıştır. Ayrıca 5.cildin başında Enderun'u vassafeden 52 beyitlik bir mesnevisi vardır.

7. Sadrazam Şehid Ali Paşa'nın talimatnâmesinde olduğu gibi, devlet adamlarının manzum-mensur söyledikleri ta'lîmât, levâiyih ve hikmetli sözler de yer yer Atâ Tarih'inde yer almaktadır.

Kaynakça

- Ahmed Refî, *Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi*, İst.Arkeoloji Müzesi Ktp. No.1479.
- Akif Mehmed, *Mir'ât-ı Şi'r*, Millet Ktp., Emiri, Tarih, nr.773
- Akkutay Ülker, *Enderun Mektebi*, Ankara 1984.
- Altındağ Ülkü, *Topkapı Sarayı*, Sanat, TSM Ankara 1982, s.12-43.
- Atâ Bey, *Tarih-ı Atâ(Tarih-ı Enderun)*, C.I-V, İstanbul 1293.
- Baltacı Câhid, *Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1975
- Babinger(Haz.Coşkun Üçok), *GOW*, Leipzig 1927.
- Baykal İsmail H., *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953.
- Bloch E., *Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque Nationale*, Paris 1932.
- Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Muellifleri*. İstanbul 1333-42.
- Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Neşriyat, C.8, İstanbul 1990.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA), *Enderun*, C.11 ss.185-187; *Atâ Tayyazade*, C.4 s. 35, İstanbul 1991.
- Eliaçık Muhittin, *Tayyazâde Atâ Divanı*, Bilge Kitabevi, Ankara 2005.
- Emil Birol, *Jon Türklere Dair Vesikalar I, Edebiyatçı Jon Türklerin Mektupları*, İÜEFY, İstanbul.
- Erk Nihal, *Tuhfetü'l-fârisin fi-ahvâli huyûli'l-mücâhidin* DTCFD XVII/3-4(1959), s.495-511.
- Esad Efendi, *Teşrifât-ı Kadime*(haz. Y. Ercan), İstanbul 1979.
- Fatin, *Hâtimetü'l-eş'âr*, İstanbul 1271.
- Gövsâ İ. Alaeddin, *Meşhur Adamlar, Hayatları, Eserleri*, C.3, İstanbul 1933-35.
- Hızır İlyas, *Letaif-i Enderun*, İstanbul 1276.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Seha Neşriyat, İstanbul 1990.
- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 117-120, İstanbul 1969.
- İpekten Haluk(Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey) *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler sözlüğü*, Ankara 1988.

- Kitâb-ı Müsteâb(Hz. Yaşar Yücel), *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I, Kitab-ı Mustetâb*, Ankara 1983
- Levend, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1988
- Leslie P. Peirce, *Harem-ı Humayun*(çev. A. Berktaş), İstanbul 1996.
- Mazıoğlu Hasibe, *Türk Edebiyatı-Eski*, TA XXXIII, Ankara 1983.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, C.III, 481-82, İstanbul 1311.
- Mustafa İsen, *Divan Şairlerinin Meslekî Konumları*, Millî Eğitim, S.: 83, Mart 1989.
- Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Bizim Büro Yayını, Ankara 2001.
- Özgül M.Kayahan, *Hersekli Arif Hıkmî*, KTBY, Ankara 1987; *Yenişehirli Avni*, KBY, Ankara 1990.
- Pala Iskender, *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*, Akçağ Yayını, Ankara(tarihsiz).
- Parmaksızoğlu İsmet, *Enderun Mektebi*, TA, XV 193.
- Parmaksızoğlu İsmet, *Enderun-ı Humayun*, TA, XV 193-196.
- Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, İstanbul 1935.
- Sevük İ.Habib, *Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi I*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.
- Şentürk Ahmet Atillâ, *Ahmed Paşa'nın Güneş Kasidesi Üzerine Düşünceler*, Enderun Yayınları, İstanbul. 1994.
- Şentürk Ahmet Atillâ, *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Tanpınar A.Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi,Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967.
- Uzunçarşılı İ.H, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1945.
- Vasıf Edendi, *Târih*, İstanbul 1219.